Чыла эл/асе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Маркселкий урем, 45, „Ямде лий" редакций.

1941 ий 15 март № 11 (692)

„Мый умылтарем, тый шке решитле". Отличник Бахтин Толя тунеммаште почеш кодшо Бахтин Алеш йолташыже дене заниматла. (Н-Торъяльский район, Курлатский начальный школа, 3-шо класс). Фото Я. Полянинын.

Шошо испытанийлан ямдылалташ тӱҥалаш жап

Шукерте огыл редакцийыш теве тыгай серыш тольо:

„Мый испытанийлан ямдылалташ тӱҥалынам. Кажне кечын, школа гыч толмеке, урокем ямдылем, сылне литературым лудам. Изиш каналтемат, варажым 1—2 чырыклаште посна предмет-шамыч дене мом тунеммым повторитлем. Испытаний лишан мыйын пашам куштылемеш, йӱд-рече ямдылалт кияш ок логал.

Южо тунемше-шамыч ойлат: „Э, мом кызыт испытанийлан ямдылалташ, весканат шуэш, испытаний марте вет жап эше пеш шуко". Тыге ойлыштмашым мый йоҥылышлан шотлем. Тунам вара кугу ӧрмашке пурет, жап шагал, а от ямдылалт—сдатлен от керт. Садлан мый чыла йоча-шамычымат шошо испытанийлан кызытак ямдылаш тӱҥалаш ӱжам.

АРИСТОВ САНЮ.

Оршанский район,
Туршинский НСШ,
7-ше классыште тунемше".

Чыным воза Саню. Шошымсо проверочный испытанийлан ямдылалташ тӱҥалаш жап. Испытаний марте 2 тылзе утларак велэ кодын. Тиде жапыште чыла тунеммым ушештарен лекташ кӱлеш. Ямдылалташ шкетын велэ огыл, тӱшканат пеш пайдале. Сай тунемше-шамыч почешрак кодшо шке йолташышт-шамычлан полшышаш улыт.

Испытанийлан шуко йоча-шамыч ямдылалташ тӱҥалыныт. Теве Пектубаевский район, Отарский НСШ-ын 5-ше „А" классыштыже тунемше Аппаков Толя шке классыштыже тунемше-шамычын—Н. Поздеева, Л. Поздеева, Ф. Загайнова, А. Сущенцова, П. Поздеевын испытанийлан ямдылалташ тӱҥалмышт нерген воза. Нуно южо предмет-шамыч дене уже 2—3 гана повторитлен лектыныт.

Великий руш йылмым аклаш, йӧраташ да сайын тунемаш!

Серыш-шамыч мом ойлат

Ужыда, редакцийыш Семенов Красук теве могай серышым колтен. Мыняре тушто йоҥылышыжо! Мыняре тушто искаженийже! Книга, колхоз лӱм да моло мут-шамычат кавычкеш возалтыт. А Красукын ончыза, кузе возен. А вет тудо ынде 5-ше классыште тунемеш.

Тыгай серыш-шамыч редакцийыш ятыр пурат. Нуно южо йоча-шамычын марий да руш йылмыште грамматикым да правописанийым начар шинчымышт нерген ойлат.

Марий йылмыште шуко интернациональный да руш мут-шамыч улыт. Нуным шуко йоча-шамыч йоҥылыш возат. Теве Шиньшинский средний школын 7-ше классыште тунемше Николай Байдуков обороный, акуратно, чесно манын воза. А Петя Рудаков (Нурумбальский НСШ, 7-ше класс) дисциплина олмеш диciплина, четверть олмеш четверьт, манын воза.

А южо йоча-шамыч препинаний знакым шындылын огыт мошто. Теве Закиров Эпет (Звениговский район, Красноярский НСШ-ын 5-ше классыштыже тунемше) почеламутешыже точка-шамыч деч моло знакым нимат шындылын огыл. Тудын йолташыже Данилов Евстафий гын, ныл куплетан почеламутышто ик запятой деч молым нимат шынден огыл. А вот Соловьев Миша (тудо Йошкар-Олинский район, Шеклянурский НСШ-ште тунемеш) возен колтен: „Мый знакым шындылын омыл, шкак шындылза".

Чыла тыгай серыш-шамыч нунын грамматикым да правописанийым начар шинчымыштым ончыкта.

Мемнан Б-Кокшаяльской НСШ-н
библиотекыште шуко тудо
сылне книга-шамыч уло
Тидлан гызыште „Кугыжа вий"
кузе вуйыс шарлатын, На пятицеты
на возацилие шар Ольгана, Лермонтов
Гаврош, Кинде. Тудо тудо книга
шамыч улыт.
Мый кызыт ГТО значоклан здатлаш
тунемына 10 км 15 минутышто бегын
шунам. Лыжны спортым утарына.
3 км 30 м толын шунам
10 км пешком 1,5 минутышто
Семенов Красук
Б-Кокшаяльской школышто тунемам
Илем мый Изи-Кокшаяльныште
Куатле колхозышто

Ик гана Пенза ола гыч 4-ше классыште тунемше-шамыч Максим Горькийлан безграмотно возымо серышым колтеныт. Великий писатель нунылан вашмутым пуэн:

„4-ше классыште тунемше-шамычлан тыге малограмотно возаш намыс, кугу намыс! Тыланда, тыгак тендан гай бойкий неряха да небрежник-шамычлан, шкендан шонымым возен моштыдымо да грамматикым палыдымыда верч вожылаш кӱлеш..."

Тидын нерген мондаш ок кӱл. Кажне тунемшылан грамотно возаш кӱлеш.

Руш йылмым йӧратен тунемына

Ме, Арбанский неполный средний школышто тунемше-шамыч 8-ше мартыште лекше „Ямде лий" газетыште руш йылмым тунемме нерген возымо статьям лудын лекна.

Ме таче „Ямде лий" газета гоч шкенан школышто великий руш йылмым кузе тунеммына нерген каласен пунена. Чынак, великий руш йылме пеш кӱлешан, руш йылмым сайын тунемат, сайын шинчет гын, моло предмет денат тунемаш каньыле. Садланак ме руш йылмым тыршен, йӧратен тунемына. Эн ондакак ме урокышто шкенам сайын кучена, туныктышын ойлымыжым умылаш тӧчен колыштына. Мом огына умыло гын, уэш йодына, нелырак шомак-шамычым возашлан словарым ыштен улына. Вот мемнам Кугу Чигашево школышто тунемше Чинов Ким ден Калинин Алексейын поведенийышт ӧрыктара: нуно мӧнгӧ пумо пашам огыт ыште, тетрадьышт лавран, адак урокыштат толашен, мешаен шинчат. Нуно тыгай поведенийышт дене советский школым позоритлат. Мемнан коклаште гын, тыгай йоча уке. Теве молан: ме ик йочанат осал поступкыжым ужмеке тугак она кодо, а пӱтынь класс дене тӧрлаташ пижына. Мӧнгӧ пумо пашам эре сайын шуктена, урокышто тунемме материалым она зубритле, а умылаш тӧчӧн повторитлена. Мемнан диктантыштат йоҥылыш пеш шагал лиеш, утларакшым „хорошо" да „отлично" отметкылан возена. Сайын кутырен моштыш да грамотно возаш тунемашлан лийын, ме туныктышын ончыктымыжо почеш сылне литературым лудына. Адак утренникыште изи доклад дене рушла выступатлена.

Тиде мылана рушла сайын кутыраш тунеммаште кугун полша.

Йошкар-Олинский район,
Арбанский НСШ-те тунемше-шамыч:

Лебедев Вася,
Смирнов Аркадий,
Яновская Ксения,
Зверева Ольга,
Коротков Петр,
Смирнова Клара.

Испытаний могай предмет дене да кузе эртышаш

РСФСР-ын чыла школлаштыжат испытаний ӱмасе семынак 20 майыште тӱҥалеш.

4-ше классыште тунемше-шамыч руш йылме дене (письменный да устный), арифметика дене (письменный) да географий дене (устный) испытанийым кучаш тӱҥалыт. Испытанийын пытартыш кечыже нунын 25 май лиеш.

5-ше класслаште испытаний руш йылме (письменный да устный), арифметика (письменный да устный) да географий дене (устный) лиеш. Испытаний 1 июньышто пыта.

6-шо класслаште — руш йылме (письменный да устный) да алгебра, географий, ботаника ден зоологий дене устный гына лийыт. Испытанийын пытартыш кечыже — 1 июнь.

7-ше класслаште—руш йылме да литературный лудмаш (письменный да устный), алгебра (письменный) да геометрий, СССР Конституций, физика, зоологий ден географий дене —устный лиеш. Испытанийын пытартыш кечыже—5 июнь.

8-ше классыште тунемше-шамычлан тыгай предмет дене испытаний лиеш: литература (письменный да устный) да алгебра, геометрий, айдемын анатомийже ден физиологийже, иностранный йылме да физика—устный. Нунынат 5-ше июньышто пытартыш испытаний лиеш.

9-ше класслаште — литература (письменный да устный), алгебра (письменный) да геометрий, физика, химий, географий ден иностранный йылме — чыла устный.

10-шо классыште 11 испытаний—литература, алгебра, геометрий—устный да письменный, тригонометрий, физика, химий, СССР Историй, иностранный йылме—устный.

Чыла йоча-шамычланат шинчен шогыман: испытаний кучышашлык предмет дене велэ огыл, а чыла предмет денат повторитлаш кӱлеш. Ученик кеч ик предмет дене гынат идалыклан отметкым начарым налеш гын (кудын дене испытаний ок лий) тудлан тиде предмет денат ешартыш испытаний пуалтеш.

Кӧн чыла предмет денат отметкыже отличный да испытанийымат отлично кучен гын, тудлан похвальный грамота пуалтеш.

РСФСР ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТЫН IV СЕССИИЖЕ 1 АПРЕЛЬЫШТЕ ПОЧЫЛТЕШ

Российский Советский Федеративный Социалистический Республика Верховный Советын IV Сессийжым тений 1 апрельыште Москва олаш созыватлаш РСФСР Верховный Совет Президиум Указым луктын.

Марийский АССР Внутренний Паша Калык Комиссариатым кок Калык Комиссариатлан разделитлыме

Марийский АССР Внутренний Паша Калык Комиссариатым Марийский АССР Внутренний Паша Калык Комиссариат ден Марийский АССР Государственный безопасность Калык Комиссариатлан раз делитлаш Марийский АССР Верховный Совет Президиум Указым луктын.

* * *

Марийский АССР Внутренний Паша Калык Комиссарлан Николай Иванович Николаев йолташым назначитлыме.

Марийский АССР Государственный безопасность Калык Комиссарлан Михаил Николаевич Иванов йолташым назначитлыме.

Чыла нерген кӱчыкын

1937 ий 8 июньышто лийше солнечный затмений 1200 ий жапыште эн кужу жап шуйнышылан шотлалтеш. Тунам затмений 7,1 минут шуйнен. 1955 ий июнь тылзыште лийшаш затмений 7,2 минут жап шогаш тӱҥалеш.

Парижский Коммуна

70 ий ончыч, 1871 ий 18 мартыште Парижысе пашазе-шамыч властым шке кидышкышт шупшын налыныт да Коммуным установитленыт.

Париж олаште улшо войска-шамыч пролетариат могырыш шогалыныт. Тьерын буржуазный правительствыже Париж гыч Версальыш лӱдын куржын. Парижысе калык шке правительствыжым — Коммуным Советшым сайлен.

Парижский Коммуна 72 кечым веле шоген кертын.

Коммуна тошто армий ден полицийым пытарен, черкым государство деч, школа-шамычым черке деч ойыраш декретым луктын. Школлашке ак деч посна тунеммашым пуртен. Чыла должностян ен-шамыч калык ончылан отчитыватлыше лийыныт. Пашазе-шамычын материальный положенийыштым саемдыме шотышто Коммуна ятыр пашам ыштен. Пашадыме иземын, нунын пашадарышт кугемын.

Французский калыкын тушманже - шамыч Париж ӱмбак наступатлашлан вийым содор погеныт. Интервент — пруссак - шамычын полшымышт дене французский буржуазий кугу армийже дене коммунар-шамычым темдалын. Коммуна ятыр причинылан кӧра темдалалтын. Тудо жапыште парижский пашазе-шамычын кызытсе семын единый пролетарский партийышт лийын огыл. Коммунар-шамыч коклаште колебатлыше революционер-шамыч лийыныт. Парижский пашазе-шамыч пырля кучедалашлан Францийын кресаньык массыже дене кылым ыштен огытыл. Тудо жапыште Парижыште шуко шпион, диверсант да провокатор-шамыч лийыныт, но коммунар-шамыч нуным пытараш кӱлын кучедалын огытыл.

Версальыш шылын куржшо Тьерын буржуазный правительствыже Коммуным пытараш ямдылалтын. Карл Маркс ден Фридрих Энгельс Версальышке наступатлаш ӱжыныт, но Коммуна Версальыш наступатлаш келшен огыл. 21 майыште версалец-шамыч Парижыш пуреныт да коммунар-шамычым чот рассправитленыт. 28 майыште Коммунын кодшо отрядше-шамычым пытареныт.

Парижым тушман деч аралышаш верч пӧръен, ӱдрамаш, йоча - шамычат героически кучедалыныт.

Коммунын значенийже пеш кугу. Парижский Коммунан урокешыже Великий Октябрьский социалистический революцийын историешыже пӱтынь тӱнясе шемер-шамыч капитал ваштареш кучедалаш тунемыт.

18 март—Парижский Коммуна кече да адак МОПР кече. МОПР Международный Пролетарский солидарностьым пеҥгыдемден шога, пашазе классым утарышаш верч кучедалше-шамычлан полша. МОПР-ын членышт - шамыч капитал кидыште орланен илыше-шамычлан, нунын йочаштлан изак-шоляк полышым пуат. Тиде—революций верч кучедалше, капиталистический элласе тюрьмалаште орланыше шамычым куандара да нунылан кучедалашышт у вийым пуа.

Вес эллаште революций верч кучедалше-шамыч тӱжем дене пленник лийын илат. Ме нунылан полшышаш улына. Мыланна йоча-шамыч чылаланнат МОПР—член лияш кӱлеш.

18 март кечын пӱтынь Советский калык, чыла элласе шемер-шамыч капиталын чыла узникше-шамычлан, ош террорын жертвыже-шамычлан шокшо саламым колтат.

Коммунар-шамыч деч йодыштмаш

Русский авиацийын ачаже

(Колымыжлан 17 мартыште 20 ий темеш).

Николай Егорович Жуковский великий руш ученый-механик улмаш. Тудо южын действийжым да тушто улшо тела - шамычым изучатлыше у наукым почын. Тиде наука аэродинамика манылтеш.

Н. Е. Жуковский 1847 ийыште 17 январьыште Владимирский губернийысе Орехово ялеш шочын. Тудын ачаже тунам Московско-Нижегородский кӱртньӧ корно ыштымаште инженер улмаш. Латик ияш Николай 4-ше Московский гимназийышке пурен да 1864 ийыште гимназийым ший медаль дене пытарен. Вара Московский университетын физико - математический факультетышкыже пура. Университетым пытарымекыже Путейский институтыш пурынеже улмаш. Но нелә материальный положенийлан лийын институтым коден да 1870 ийыште Московский ӱдрамаш гимназийыште физика дене туныктышылан пашам ышташ тӱҥалын.

Куд ий гыч Николай Егорович прикладной математика магистра степеньлан диссертацийым кучен. А эше куд ий гыч тудлан доктор ученый степеньым пуэныт. 1885 ий гыч Жуковский Московский университетын профессоржо лийын.

1890 ийлаште Николай Егорович воздухо-плаваний вопрос-шамыч дене заниматлаш тӱҥалын. 1892 ийыште „О парении птиц“ статьяштыже аэроплан чоҥештыме динамикылан научный основым ыштен. Тиде статьяштак тудо „мертвый петльым“ ышташ лийме нерген, ончычак каласен. („Мертвый петльым“ 22 ий эртымек первый гана руш летчик Нестерев ыштен).

Юный животновод-шамычлан канаш

Презым кузе ончыман

Первый лу-кумло кече презым пеш шекланен ончыман. Тиде жапыште презе-шамыч чӱчкыдынак желудочно-кишечный чер дене черланен кертыт, шуэн огыл колмашкат шуыт.

Шочшо презын вийже ок лий, садланак йол ӱмбалныжат пыкше шога, вуйжым нелын куча, пунжо ночко лиеш. Тудым яндар кукш тряпка дене ӱштмек, иктаж мо дене вӱдылын, шочшо гына презе-шамычлан ыштыме помещенийыш (профилакторийыш) наҥгайман. Тушто ондакак пушкыдо олымым шарыман, яндар клеткым ямдылыман.

Презым клеткыш верандымек, тудым яраш кодаш кӱлеш. Ик шагат але шагатат пелә жап гыч тудлан аваж деч лӱштымӧ шӧрым йӱктат. Йӱкшыдӧ шӧрым обязательно 35—38 градус марке ырыкташ кӱлеш. Тул ӱмбалан ырыкташ ок йӧрӧ, шӧран ведрам шокшо вӱдыш шынден эркын лугыман, градусникыште температурым ончыман.

Опытный животновод презым ведра гыч шӧрым йӱаш вашке туныкта. А тидыже презын тазалыкшылан пайдале веле лиеш.

Презым шолшо вӱд дене шӱалтыме чызаш гоч йӱкташ лиеш. Но презе вашке шкат йӱаш тунемеш. Тудлан шӧрым зоотехникын составитлыме норма почеш пуат. Презе первой кечылаште кокла шот дене 4 литр гыч 5 литр марке шӧрым йӱэш.

Первой 10—15 кечылаште презым кечеш ныл-вич гана пукшат. Тиддеч шуэн пукшаш огеш лий — вет тыгеже презылан иканаште шуко йӱкташ кӱлеш, а шуко йӱктымӧ дене тудын желудокыштыжо нормально ок лий да черланенат кертеш.

Кажне презылан посна ведра да щетка лийман (ынышт ваштал манын нуным номероватлыман). Ведра эре ару лийже, кажне йӱктымӧ деч вара шокшо вӱд дене шӱалтыман.

Презе-шамычым 2—3 кечеш икана лӱмын ыштыме клеткан висаэш вискалаш кӱлеш. Тыге нунын ешаралтмашыштым да вийнымыштым палаш лиеш.

Презе-шамыч эре яндар лийыныт. Кечеш ик гана нуным пушкыдо щетка дене эрыктат. Щеткаш пижше пунжым яшлыкыш оптат. Вакшыжым кечеш кок гана деч шуэн огыл вашталтыман.

Профилакторийыште 10—14 градус шокшо лийман. Тушко градусникым сакыза. Тушто эре кукшо да ару лийже. Помещенийым эреак проветриватлаш кӱлеш. Тидлан форточко але вентилятор лийман.

Форточкым але вентиляторым почмыда годым, омаса петырыме лийже, тыге огыда ыште гын, сквозняк лиеш да презе шамыч кылменат кертыт.

Профилакториеш лумегож, кож але пӱнчӧ укшым сакалыза, тыге помещенийыште эре сай юж лиеш.

10—15 кече гыч презе-шамычым профилакторий гыч презе вӱташке кусарат. Нуным посна клеткышкте ашнат. Тыге ашныме дене ик презе черлана гын, весе черланен ок керт. Вер уке годым веле 3—4 презым иквереш кодаш лиеш.

Тиде жап гыч презе-шамычым зоотехникын составитлыме у норма почеш кечеш кум гана пукшат.

20—25 кече гыч шӧрым пумо деч посна, эше сай шудым пуаш тӱҥалыт, да кечеш ик—кок гана леве вӱдым (шолтымым) але чай шудым йӱктат. Чайым тыге ямдылат: атышке сай шудым пыштат да шолшо вӱдым оптат. Вӱдын изиш йӱкшымекше вес ведрашке опталыт да презе-шамычлан йӱктат. Адак вишкыде шӱльӧ кышалымат пуаш лиеш.

Презе-шамыч дек мийме годым микробым пыжыкташ огыл манын, ончыч кидым мушкаш, халатым чияш, йолым ӱшташ кӱлеш. Вӱташ пурымаште олым кӱпчык але формалин раствор дене нӧртымӧ ластыкым пыштыман ӱлыкш тӱран яшлыкым шындыман. Рукомойник ден полотенц пырдыжыште лийже.

Лӱмын ургымо йолчиемым але клеонко дене ыштыме чием лиеш гын, утларак сай. Вӱташке пурымо годым тудым чиат, а лекме годым омаса деран кудаш кодат.

В. П. Рышков.

Ветеринарный наука кандидат СССР Наркомземысе Главный ветеринарный управленийын ветеринарный врачше.

Мыланем пӧртым ямдыленда, уке?

Мӱндӱр унашамычлан мемнан пӧлӧкна

Мый Илья йолташем дене коктын чодраш кайышна. Тушто кӧргашан пушенгым пӱчкедышна да омарталан йӧршӧ пӱчкышым мӧнгышкына нумал кондышна. Илья йолташем кум омартам, а мый ик омартам ыштенам. Эше икмыняр омартам ямдылем.

Иванов Васлий.

Ронгинский район,
Кужмаринский НСШ.

Кузе шырчык омартам ышташ

Шырчык омарта ышташ 2 сантиметр кӱжгытан кукшо оҥа кӱлеш. Шырчык омартам ыштыме деч ончыч, омартан шеҥгел оҥаэшыже планкым кырыман. Тыге ыштыме дене пушеҥгыш але варэш шогалташ йӧнан лиеш. Пуда нер шырчыкын капышкыже ынже логал манын, пудам шекланен кырыман.

Вӱд чыпчен йогашлан омарта комдышым кумык да кумданрак ыштыман. Комдышыжым чоҥештен пурымо велыш комдыкла ыштыза. Комдыш чоҥештен пурымо оҥа деч 40—45 миллиметрлан ончык лектын шогыжо. Чоҥештен пурашлан ыштыме рож йымак пудам да молымат кыраш ок кӱл. Пудам але молымат кырет гын, корак тушко шинчын, але пырыс миен иге-шамычым пуштын кертеш.

Шырчык омартам чиалтыме ок кӱл.

Дуплянка

Шырчыкна

Сакырла,
Лум шула,
Пирыла,
Вӱд урла.
Янда гай,
Кава сай.
Юж—мардеж.
Кечыжат
Шыргыжал,
Шӧртньыла
Вел йӱла.
Порсынан
Шырчыкна,
Капка вак
Тольо адак.
Шокталта,
Мокталта
Шошынам,
Пашанам:
— Омарта,
Ну, чатка,
Ешемлан,
Пыжашлан.
Тау, ну,
Пӧртем у.
Иочаштлан
Сай салам! —
Кушталта,
Чӱчкалта,
Шырчыкна,
Унана.

КАЗАКОВ МИКЛАЙ.

Снимкыште: Памашъял начальный школын (Куженерский район) 4-ше классыште тунемше (пурла гыч шолашке) Михеева Лена ден Михеева Галя рисований урокышто. Нуно коктынат отлично тунемыт.

Фото К. Г. Акпулатовын.

ТЫЙ ШИНЧЕТ МО?

Ик кайыкак пеш шуко насекомыйым да нунын личинкыштым пытара. Кайык-шамычын илышыштым тунемше ученый —орнитолог-шамыч теве мом пален налыныт.

■ Шырчык еш ик кечыште зиян кондышо насекомыйын 800 личинкыштым пытара.

■ Лазоревка - киса ик ийыште 6.500000 насекомый марте пытара.

■ Горихвостка кайык ик кеҥеж мучкак 1000000 наре насекомыйым пытара. Варасеҥге ешат тынарак пытара.

■ Мемнан дене иман чодралаште илыше эн изи кайык—королек, ик ийыште 4000000 насекомыйым кочкеш.

Йоча-шамыч! Вашке мемнан деке шокшо эл гыч шурным аралымаште айдемылан кугу полышым пуышо кайык-шамыч чоҥештен толыт. Нуно кинде, сад, пакча, чодрам локтылшо насекомый-шамычым — черепашкым, долгоносикым, кузька шукшым да моло насекомый-шамычымат пытарат. Чыла нине зиян кондышо насекомый-шамыч кажне ийын калык озанлыклан миллион теҥге дене эҥгекым кондат.

Орджоникидзевский йоча - шамыч молодец улыт. Шурным аралаш кайык-шамыч утларак лийышт манын, нуно кажныже ик шырчык омарта да дуплянка гыч ышташ мутым пуэныт. Нуно тидым сай шуктат. Ялысе йоча-шамыч велэ огыл, оласе йоча-шамычат шырчык омартам ыштен, совхозлан але колхозлан пуат. Чыла пионер ден школьник-шамычат тыгак ыштышаш улыт.

Естествознаний тунеммаште гербарий кугун полша

Руя-Сола неполный средний школышто тунемше Актанаев Анатолий кеҥеж каникул жапыште школлан пӧлӧкым ямдылен: тӱрлӧ шеледыш, лышташ-шамычым поген, ош кагазышке пижыктылын, гербарийым ыштен ыле. А кажне растений йымалан лӱмыштым возен.

Анатолийын гербарийже дене кызыт тунемше-шамыч естествознаний урокышто пайдаланат.

Гаврилов Йыван.

Ронгинский район.

Самырык животноводын паша ыштымым учетыш налме картычкыже

Кажне самырык животноводын дневникше лийман. Тушко животныйын нелытшым да шкендычын эскерымашетым возыман.

Самырык животноводын паша ыштымым учетыш налме картычкыже.

1. Фамилий ден лӱм . . . .
2. Школа ден классын адресыже . . . . . .
3. Фермын адресыже . . . .

Шефыш налме животный нерген сведений.

1. Шефыш налме животныйын видше . . . .
2. Лӱмжӧ (кличкыже). . . . .
3. Шочмо жап . . . .
4. Шочмо годсо нелытше . . . .

Шефыш налме животныйын ача-авашт

АВА	АЧА
Кличкыже.	Кличкыже . . . .
Могай урлык	Могай урлык . . .
Мыняр ияш	Мыняр ияш. . . .
Нелытше	Нелытше. . . . .

Продуктивностьшо (лӱштымаш, муно мунчымаш, меж тӱредмаш).

Животныйым ончымо результат

Икымше гана проверятлымын результатше . . . . 1941 ий.
1. Шефыш налме животныйын нелытше . . кг. . . . . . . грамм.
2. Животныйын состоянийже (яндарлык да т.м .).
3. Помещенийын состоянийже. . . . .
4. Среднесуточный привес да продуктивность .

Ферма вуйлатыше . . . . (подпись).

(Кумышо ден нылымыше проверкым ыштыме годымат картычкым тыгай форма денак ыштыман).

АКТ

Подшефный животныйым колхозлан (совхозлан) пумо . . . . 1941 ий

Живой вес ден шочмо гыч кызытсе марте среднесуточный привесше . . . .

Самырык животныйын общий оценкыже . . :

Ферма вуйлатыше. . . . . (подпись).

Подшефный ден тудын ача-аваже нерген сведенийым самырык животновод шкеак заполнятла. Самырык—шеф-шамычын животныйым ончымо результатыштым ферма вуйлатыше учетный картычкыш воза.

Самырык животновод-шамычын пӱтынь пашаштым октябрь тылзыште аклаш тӱҥалыт.

Кузе животный-шамычым кинош сниматлат

I. „Шыде Цезарь“

Цезарь—кугу, тонн утла нелытан ӱшкыж. Тудым нигӧат ок тӱкӧ гын, тудо шып шонен шогышо гай коеш. Ик гана млянна тиде юринский урлык ӱшкыжым сниматлаш кӱлын. Ӱшкыжым ферма вӱта гыч луктын шуктымешке ме аппарат ден чурий ончымым ямдылышна. Чурий ончымым ӱшкыжын вуйжым

волгалтараш ямдыленна. Тудо ала мом эре пурын, но аппарат ончыч эртен каймыже шуын огыл. Тидлан пашазе тудым вошты дене эркын гына кыраш тӱҥалмекше тудо ик мыняр ошкылым ыштышат, шогале. А прогулкым ыштыкташ кӱлешак, садланак тудым чотырак кыраш тӱҥале. Кенета, Цезарь вуйжым рӱзен савырненат тӱкыжым ончыкыла виктен, пашазе ӱмбак кудалаш тӱҥалын. Ен содор гына пече гоч тӧрштен утлен.

Варажым Цезарь мемнам ужын. Тудо писын гына мемнан декат лишемын. Мый сʼемкым тӱҥалым велэ мыланна „Корангза!“—манын чот кычкыральыч.

Тиде жапыште мыйын ассистент Азик ӧрын шогыде чурий ончымын волгалтармыже дене ӱшкыжын шинчажым йымыктарен, тыге Цезарь кенета чарнен шогалын. А ме тиде жапыште пече гоч тӧрштышна.

II. „Марс“ преступникым кучен

Шошо. Март тылзе. Волгалташ тӱҥалме годым мыйын воктенем телефон йыҥгыртaлтыш.

— Кинооператор ойла. Мо кӱлеш?

— Поро эр, кинооператор йолташ.

— Тыйын денет Уголрозыскын начальникше ойла. Мый тендам „Марсым“ лентыш сниматлаш ӱжам, тудо кызытак пашаш лекшаш.

— Могай пашаш?

— Вара ужыда,—ойлыш тудо.

Мый колынам, „Марс“ кугу немецкий урлык овчарка, кудо преступник-шамычым пала да кученат кертеш.

Мыят „Марсым“ сниматлаш мияш келшышым. Лу минут лиймек, квартира деке автомашина толын шогале. Ме кудална.

Магазинын пудыргышо омсаже воктене милиционер-шамычым ужна.

„Марслан“ ворын киен кодшо пижшым ӱпшынчыктышт. „Марс“ писын гына ен-шамычын шагал коштмо урем дене кудалын. Тудо ик пӧрт дек шуат, кенета кудалмыжым чарныш, тӱкылмӧ омасам удыркалаш тӱҥале.

Милиционер-шамыч содор гына пӧртыш пурышт.

Пӧртыштӧ нигӧат лийын огыл, окна почмо ыле, преступник окна гыч шылын куржын. „Марс“ окна гыч тӧрштышат, содор гына урем гоч кудал вончыш. Тиде годым еҥын савар гоч вончымыжо койо.

Марс тудым поктен кудалын да шаланен пытыше черке деран преступникым поктен шуын кучен.

Кинооператор—**К. Мотков.**

22

Тиде 1922 ийыште лие. Мый тунам латкум ияш улам ыле. Декабрь тылзе. Эрдене эрак помыжалтна. Эр кочкышым кочна. Ийгече моткоч мотор шога. Лум лумын, йыр-ваш ош мамыкым шарен кодымо гаяк. Мардеж уке, тымык.

— Шольым, — мане кугурак изам, — таче ме коктын кылта почлан капкан шындаш каена. Тый ачайын ваштар ечыжым чий, мый шкемын нолгө ечым чием.

— Могай кылта почлан?— Мый öрмалгенрак йодым.

— Теве капканешна пижеш гын, вара палет. Тудо пеш чоя, вашке кучаш ок лий,— манят, изам умбакыже ешарыш,—айда, шольым вашке гына чий, Чопал могыр чодраш каена.

Мый лудо мыжерем чийшымат, кыдалешем чокан пытыше штраш ўштым ўшталым. Вуешем ачамын упшыжым упшальым. Изам дене коктын тупешна капканым нумалнат, пӧрт гыч лекна. Пӧртончыл вуктене шогышо ечынам налнат, вичкыж кандра дене шўдырен, паренге пакча шенгек лекна. Ечынам сайын гына чийышна.

— Ну, шольым, корнына виалан лийже,—манын, изам писын тарваныш. Мыят изам почеш чымалтым.

Теве Карьызан аклан чодрашкат миен пурышна. Пушенге парчалаште, укшер лонгаште ош комбын мамык пунжо гаяк лум оварен кия, пушенгге парчам ече тоя дене пералтет гын, оварен кийше лум ора ўлыкӧ „вушт" волен возеш.

— Шольым, рывыж кышам эскеренрак кай,—шоктыш изам.

— Йӧра, ужам гын, тылат каласем изай—мавымат, умбакылаже эскеренрак каяш тўнгальым.

Шуко жап каймеке Чопал могыр чодрашке миен шуна.

— Теве тыште ик изирак чара уло, тушко пурен ончена, — мане изам. — Тушто рывыж кышам верештде она код. Шольым, иктым ушыш нал: сонарлан коштмо годым йышт гына кошташ кўлеш, кокыралмет шуэш гын, мыжер шокш мучаш кӧргышкет кокыро. Уке гын, янлыкым ойгатет, — тиде ойжым изам шыпырак гына каласыш.

Тудо изи чара деке йонгыдырак вер дене пурымына годым лач рывыж кышам верештна.

Тудо йышт-йышт гына тошкал каен, пырысат тыге коштын ок мошто, йолжым кунар йышт нӧлтал налаш тырша гынат, садак ок керт. А рывыж гын, моткоч чоя янлык, сайынрак тўслен от ончо гын, кудо велышкыла каймыжымат пален от керт. Ик кышаж дене мӧнгеш-онеш ныл-вич гана кая гынат, садак икте. Рывыж йолжым нӧлтал налмыж годым лумым изишат ок тарвате.

— Ужат, шольым, могай чоян гына тошкал каен, — изам, рывыж эртен кайме турыш шогалын, мылам ончыктыш. — Тудо ты кышаж дене садак эртыде ок код. Южгывам ик кыша дене шуко гана эртат, йол тошкалме верже иянг шинчеш. Теве тудо ты чара тўр гыч, очыни, каен. Капканым тушан пыштена.

Ончыкырак кайышна. Ончена, рывыжна чынакак чара тўр воктеч эртен каен. Рывыж кыша деч вич метр наре тораш чарнышат, изам ечыжым кудашеш. Мыламат кудашаш кўштыш. Ече тоям кидешыже кучен, йолжым нӧлтал ошкылын, рывыж кыша декыла кайыш.

Рывыж кыша деке ик ошкыл наре кодмек, изам шогале. Ече тояж дене рывыж тошкалме тураш капкан пурышашлык гына рожым ыштыш. Рывыж тошкалмашеш пенгыдемше лумыш шумеш рож лийын шинче. Вара тупеш сакыме капканжым кудаш налят, ече деке мӧнгеш лекташ кўштыш. Ече деке лекмекына, изам ече ўмбак кўзен шогале, капканын кок шулдыржым кок йолжо дене тошкале, капканын йылмыжым пыжыктыш. Капкан чымалт шинче. Вара капканын ик шулдыржо гыч пурла кидше дене сайын гына кучышат, шындаш кайыш. Мыят изам почеш пурышым.

— Йолетым шўдырен каетыс, изиш сайынрак ошкылын от мошто мо? — изам сыренрак пелештыш.

Изам капканым тудо рожыш чыкышат, капкан шовычыжым рывыж йол тошкалме марте шуктен шындыш, вара йымакыже лумым шўшкӧ. Тыге рывыж йол тошкалме йымак капкан шыпак гына пурен шинче. Рывыжын йол тошкалме лумжо ышат тарване. Тыге ыштымӧнгӧ, ӧрдыж гыч лумым нумалын, шкенан йол кышанам чыла тӧрлен кодышна, пуйто ме йолын пуренат онал, ончычсо гаяк лийын кодо. Ўмбачше ече тоя дене пушкыдо у лумым шыжыктышна. Ынде ече кышана гына кодо. Лумым налме вернамат тӧрлышна.

— Теве шольым,—шыргыжалын пелештыш изам,—кылта почан чоя рывыжлан капканым тыге от пыште гын, нигунамат кучен от керт. Капкан лишне шке кышажым ўпшыжат ынже код, уке гын, рывыжын нер ўпшыжӧ пеш писе, вашке шижын налеш. Тидын годым эше иктым ушыш налман. Капкан пыштыме лишне кышатым от йомдаре гын, моло сонарзат кушан пыштыметым пален кертеш. Йӧра, ынде тыйын капканетым вес вере шындена.

Ме адакат ончыкыла тарванышна. Икмыняр каймеке, у гына рывыж кышам ужна. Тышанат капканым, первойсо гаяк пыштышна.

— Изай,—йодым мый,—капканым вичкыж кандра дене йолышташ ок кўл мо? Рывыж пижеш гын, капканвам шўдырен ок кай?

— Уке, шольым, — шоктыш изам,—рывыжлан пыштыме годым капканым йолыштыман огыл. Рывыж нигушкат шылын ок керт. Пирылан гына капканым йолыштен пыштат. Уке гын, пире пеш виян. Капканым ала кушкат нумал кая. Пирылан пыштыме капканеш нелэ арверым, я кандра дене, я вичкыж шинчыр дене йолыштарат, лум йымалан тоят. Тыге ыштет гын, пире пеш мўндўркак каен ок керт. Йӧра, кугурак лиймекет, чыла палет. Ынде мӧнгеш савырнаш кўлеш. Эрла капканнам ончаш толына.

* * *

Кугарня кече ыле. Ме эрак кынелнат, чайым йўмеке, изам дене коктын капканнам ончаш кайышна.

Первой пыштыме капканым миен ончышна гын—капканын ўпшыжат уке, рывыж пижынат, шўдырнен каен.

— Айда шольым, тиде чарам йыр пўчкын савырнена, мўндўркак каен огыл дыр, кышаже пеш у,—пелештыш изам.

Чарам пўчкын савырнымына годым ончена, рывыж капканым шўдырен, вўрым йоктарен, тыгыде шопкерыш пурен каен. Ме содор гына почешыже кайышна. Шукат шына кай, пўкшерме вондер лонгаште тул гай йошкаргын койын колтыш.

— Шольым, тӧвӧ рывыж!— изам йўкынак пелештыш.

Коктынат рывыж деке чымена.

Рывыж пўкшерме вондер лонгашке пуренат, лектын кертын огыл, капканже вондерлаш пижын. Мемнам ужат, тыгыде пўйжым шырен, ырлаш тўнгале. Изам лишкыракше мийыш, рывыж утыр ырла, шылнеже, капканым шупшкеда, пуреш. Капканын шовычыжо нимолан кодын огыл, чыла пурын кушкед пытарен.

Изам ечыж дене вуйжым тошкале, кок пылшыж гыч кучыш. Мыят шенгел йолжо гыч тошкальым. Мыжер кўсен гычем изи паккўзым луктын изамлан пуышым. Тудо рывыжын логаржым чымен кучышат, паккўзӧ дене „чырт" гына ыштен колтыш. Рывыжын вўржӧ фонтанла чымалт лекте. Икмыняр лийменгге, кылта почна йолжым шуялтыш.

Колышо рывыжым вондер лонга гыч шўдырен луктат, изам капкан гыч рывыжын йолжым мучыштарыш, лапка кандран ик мучашыже дене рывыжын кок ончыл йолжым шўйжӧ дене пырля, вес мучашыж дене шенгел йолжым йолыштыш.

— Теве тылат, шольым, кылта поч, на нумал!—изам рывыжым мыйын тупышкем сакыш.—Ынде вес капканым ончена.

Мый куанымем дене мом пелешташат аптыранышым. Вара ик мыняр жап эртымек иже йўкым луктым.

— Изай,—маньым,—тиде капканнажым она шынде мо?

— Уке шольым, мӧнгӧ нангаена, вес йытыра шовычым ургаш кўлеш. Капканжымат шолшо вўд дене мушкаш кўлеш. Капканыште нимогай ўпшат лийман огыл. Уке гын, рывыж шижеш, капкан деке огешат тол.

Вес капканешна нимат пижын огыл. Мӧнгӧ савырнышна. Чопал корно ўмбак лекнат, изам тамакажым пўтырен пижыктыш. Мыйын векем шыргыжалын ончале.

— Кылта почет нелэ огыл вара? Нелэ гын, пу, шке нумалам.

— Уке,—манам,—нимогай нелытшымат ом шиж.—А шкемын ушыштем икте велэ: „Рывыжым нумалын ялышке миен пураш могай куанымаш! Чылан ончалыт".

— Ну, шольым, кайышна. Тый ынде ончыч кай.—Изамын тиде мутшо мыйым эшеат куандарыш. Мӧнгӧ велыш пикшла чымалтым. Тупысо рывыжемын оварыше почшо кылта гаяк чучеш. Писын, куанен, шулдыранге семын кайшемла вуйышкем ик шонымаш толын пурыш. Тиде шонымашем йўкынак каласышымат, изам воштыл колтыш. Теве тиде шонымашем тыгай:

Рывыж, рывыж пеш чоя,
Ик кыша денак кая.
Кеч кунар чоя лиеш,
Капканеш садак пижеш.

Снимкыште: Оршинский средний школын (Ново-Тор'яльский район) военрукшо—младший лейтенант Лапин йоча-шамычлан винтовкын ужашыже-шамыч нерген умылтара.

Фото Д. Зверевын.

Айста мартым ужаташ!

Ой, тый, теле, тольыч велэ,
Мо вашке эртен кает?
Тайна кече шошым велыш!
Йўштӧ, тыйын пыта виет.

А вара ваштар ечемжым:
Логалешыс кудашаш,
Школыш лектын ял гычемже
Ече деч посна куржаш.

Лўдын омыл йўштӧ дечын:
Ече дене коштынам.
Южыш лектын кажне кечын
Кап-кылем тазангденам.

Но эртен кая телемже,
Вот вашке кодем ечем.
Кузерак йўла шўмемже!
Толеш шошо—сай кечем!..

Кеч пытартыш тылзыланже
Эше чаплын мунчалташ!
Тау йўштӧ телыланже!
Айста мартым ужаташ!..

Чын. Эрта, кая телат.
Ме вуйнам мо сакена?
Ойго огыл! Кайже теле,
Сылне шошым вашлийна.

Она мондо физкультурым,—
Юж—адак мемнан йолташ!
Муралталын ямле[1]) мурым
Эй, могай мотор модаш!

Теле сай. Вет сай шошат.
Шошо, тыйым вучена!
Шошым гаяк илышжат!
Ме тунем, пелед толна.

А тунам коден ме ечым
Трусик, майка ден лийна,
Да кидеш кучалын мечым
У площадкыш лектына!..

Кеч пытартыш тылзыланже
Эше чаплын мунчалташ!
Тау йўштӧ телыланже!
Айста мартым ужаташ!

Федор Дмитриев.

1941 ий, март.
Сернур.

[1]) ямле — чапле, сылне.

Мемнан полышна

„Пеледыш" колхозысо йоча-шамыч шкеныштын колхозыштлан 22 центнер ломыж ден кайык терысым поген пуышт.

Йоча-шамыч тыгак колхозник-шамычлан пасуэш лум кучымашым ышташ полшеныт.

Шулепов Владимир.
Косолаповский район,
Елеевский средний школа.

* * *

Ме шошо агалан ямдылалтмаште полшена. Теве Ерусланов ден коктын 8 центнер ломыжым поген улына.

Токпаев Ямбатр.
Параньгинский район,
Ильпанурский НСШ.

* * *

Степанов Александр колхозла шкетынак 20 центнер ломыжым да 10 центнер кайык терысым поген пуэн да кукшо верыш оптен.

Иванов Вилен.
Параньгинский район,
Куракинский средний школа.

КОРОТКОВ АЛЕКСАНДР колтен.
Звениговский район,
Б-Шигаковский НСШ.

Шарада

Первый буква—пич йўк,
Нылыт—корабль коштмо корно,
Мучаш кок буква—нота мӧнгешла,
А чылаже военный корабль.

Коротков Матвей.
Сотнурский район,
Кожлоерский средний школа.

Ответ-шамыч

(15 февральысе „Ямде лий"-ым ончо)

Коньын ходшо дене. Дубровский.

Метаграмма. Тибр - тигр.

(22 февральысе „Ямде лий"-ым ончо).

Шарада. Попугай.

Эн ончыч чын ответым Гурьев Алексей (Йошкар-Олинский район, Цибикнурский НСШ) колтен.

Отв. редактор— **П. А. КЛЮКИН.**

Э 1179. 1—14 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.